ב"ה
מי ב"א - מאמר שבועי מאת ר' עודד כי טוב
עש"ק פרשת ויגש, זאת חנוכה תשפ"ה

חיבור והתכללות יוסף ויהודה

"זאת חנוכה"

כך נקרא בפי העם היום השמיני של חנוכה – בפשטות על שם שקורין בו בציבור "זאת חנוכת המזבח", אך כפי הנראה יש בכך גם רמז שביום הזה מגיעים לתמצית עניינו של החג [וכענין שמיני-עצרת-החג, ושביעי של פסח (הקרוי בכתוב גם הוא "עצרת")], שנועדו לסכם ולמצות (כמו "בי מעצרתא" – בית הבד הממצה את השמן) את מה שהושג בחג].

וכמובן, לא מדובר רק בשלמות החיצונית – ה"חנוכיה" הדולקת בשיא אורה ויופיה שהוסיף והלך ומגיע היום לשלמותו (ולבית שמאי פחת והלך האור היווני הזר, פְּרֵי החג שמתמעטים, עד שכלה לגמרי, ובמקביל הלילות הולכים ומתקצרים) – אלא במובן מסויים מתגלה ביום הזה דווקא עניינו הפנימי של החג הזה, השמיני, ויחסו לשבעת ימי החג שבתורה (ראשון ושביעי של פסח, שבועות ראש השנה ויום כיפורים, וראשון ושמיני של חג).

שכן, שבעה הוא דבר שלם ו"סגור", כשבעת ימי בראשית, ושבע אורות-חכמות הן, ככתוב בדברי זכריה הנביא שמפטירין בהן בחנוכה "על אבן אחת (-איינשטיין בלעז...) שבעה עינים", שכנגדן ימי החג שבתורה, ומה יש להוסיף על כך? הווי אומר: את חכמת ה**חינוך** שאין בה תוכן חדש, עומד לעצמו ככל האחרים, אלא מטרתו לתרגם ולהנחיל את כל האורות שמִן הדור הקודם, אל הדור הבא, "אל השבוע הבא" (אותו פותח היום השמיני), שלכאורה חי ב"עולם אחר", "עולם חדש-מופלא", ועלול בנקל להתנתק מן העולם הישן ומאורותיו שנתעמעמו (ונדמים כ"חשוכים"), לשכחם ולהכחישם (ויושם לב לצירוף השוה של **חשך-שכח-כחש**!). והלא זהו בדיוק מה שקרה ליוונים (שבבסיס התרבות המוּכֶּרת עד ימינו), ש"גילו את האור" ובנו לעצמם עולם הלניסטי של יופי וחכמה ומדע אנושיים שנתנתקו מכל מה שקדם להם, שכחו והכחישו הכל! הנצחון על היוונים הוא בדיוק בנקודה הזאת: השכחה המכחישה לדידן אינה אלא חשך ("וחשך – זו מלכות יון"), ואילו האור האמתי הוא היכולת לשמר את האורות, את "מראות אלקים" שבתורה ובנבואה, בכתבי הקדש שנחתמו, ולתרגמם לעידן החדש ולשפתו, כך שהחדש ישמש מלבוש נאה ויישום מפואר לגרעין שנשמר בשלמותו [ה**נצחון** הוא גם הכח **להנציח** בלב התלמידים את המסר **לנֶצַח**, עם היכולת ללמד לתלמידיהם שלהם. ה**בטחון** העצמי של המחנך שמושרש בה' "הנותן **לך** כח לעשות חיל" **בכוחך ועוצם ידך**, הוא המקבילה הנפשית של ספירת ה**נצח**].

חנוכה הוא אפוא **חג החינוך** שאינו נִספָּר עם שבעת החגים הכתובים, וכדברי חכמים במסכת יומא שהוא "לא ניתן להכתב", אבל הוא-זה המחנך ו"מעביר" ומשחזר אותם במצבים המתחלפים, והריהו בעצם **תורה שבעל פה של כל חגי המקרא**. תורה שבעל פה משתמשת בכלים האנושיים, והריהי מקבילה לחכמה יוונית (ומאז החשמונאים החלה להתפשט ולהתגלות), אבל כל כולה "עומדת לשֵׂרוּת" המקרא (-"תנא אקרא קאי"), לפרשו להרחיבו וליישם אותו בכל התְנאים והמצבים המשתנים, וכך גם מלבישה "יפיפיותו של יפת" את "אהלי שם". [וכך ה**סנהדרין** שהוא מושג (ומוסד) יווני האמור לפעול על פי הכרעת **רוב** הצדדים (כעניין עשו האומר "יש לי **רב**"...), אך בקליפה באמת אין הכרעה ממשית (ומכאן הטרגדיה היוונית, ואכמ"ל), אך בקדושה ישנה הכרעה ברורה ודאית (בחינת "יש לי **כל**") הבאה בפי ה**מופלא שבסנהדרין** שהוא כעין שארית מן הנבואה שפסקה ומופיעה בתוך החכמה המלבישה אותה, וכפי שפך השמן הטהור הנותר חתום (כביכול מטרם העידן היווני וחיתום כתבי הקדש) מפעפע ומוסיף והולך גם בעידן החדש].

לאור זאת ניתן "לשייך" לשבעת ימי חנוכה את שבעת מועדי התורה (ששוחזרו ונשתמרו בזכות אור החנוכה) כסדרן, ואילו היום השמיני, הוא-זה שכנגד חג החנוכה עצמו – בו זכינו לעמוד על סוד החינוך וההנצחה. [וידוע הרמז המובהק לחנוכה מפרשת **אמור** שבתורה, שלאחר שנמנו בה כל שבעת המועדים, מופיע הציווי "ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד"! ונמצא שחנוכה השמיני "נוגע" ונעוץ ב**שבת** הכתובה שם בראש כל המועדים וכשרש להם, ועל כך ניתן לומר את הידוע בחכמת האמת ש"שרש הכלים גבוה משרש האורות" – לענייננו חנוכה (ותורה שבעל פה בכלל) הוא הכלי המשמר ומכיל ומיישם-בטוב את אורות התורה שבכתב, ואם "אין עוד כלי – ויעמוד (=יפסוק) השמן" ככתוב (במלכים-ב,ד) אצל אלישע הנביא].

שמִנה-משנה-נשמה-מנשה

לכך נקשור גם את ה**משנה** – החיבור המרכזי של תורה שבעל-פה, הרואה עצמה **שנִיָה** למקרא, וכל-כולה לא באה אלא לעמוד על המקרא (כנ"ל) ולפרש אותו, ולא להחליף אותו (וכרמוז גם בכך שפותחת באות מ', "מאימתי", בעוד שהתורה מסיימת ב-ל').

ואת ה**נשמה** – נדרוש לענייננו כי התורה שבכתב נחשבת "גופא דאורייתא", בחינת ה"חפצא" של התגלות ה' בתורתו, ולכן מועדי המקרא ניתנו גם לשמחת הגוף, ואילו תורה שבעל-פה היא בחינת ה"גברא", החכם הדורש בשכלו הגמיש ומשתנה, ולכך חנוכה הוא בעיקרו חג רוחני-נשמתי היוצא מן הגוף העליון ("נשמות שבגוף – מקום אוצר הנשמות גוף שמו"), ומפיח רוח חיים בגוף התחתון (שאמנם הוא נחשב כלי ונרתיק ביחס לאור כנ"ל, אך ביחס לגוף העליון הנשמה היא היורדת ומתלבשת, ודי למבין).

ונשיא **מנשה** בן יוסף הוא המקריב שמיני בחנוכת המזבח, ובו פותחים את קריאת התורה ב"זאת חנוכה" (ואתו-עמו קורין בקרבן עוד ארבעה נשיאים, ובין הכל קורין בחמשה נשיאים. **חמש** אותיות **משח**, כפי שקרוי **השמן** בלשון ארמי, כי גם יחס העברי לארמי מקביל ליחס תורה שבכתב לתורה שבעל-פה). מנשה הקרוי על שם הניתוק ("כי נשני אלקים"), הוא ה"יוסף שביוסף" שאותו משתדל אביו להעמיד בימין ישראל המברך, ככתוב בפרשת ויחי, ואף הוא כדברי חכמים "האיש אשר על בית יוסף" אשר בו נעזר יוסף בשעה שרוצה להתנתק מאחיו, כי אכן בנקודת ה**שמִנה** שלאחר השבע שתמו, עלולים להופיע הניתוק וההתכחשות כנ"ל, אמנם בה מתחולל גם החיבור שלבסוף, לאחר שנתוודע יוסף אל אחיו (ובעצם כבר לפני-כן ראינו ביוסף הצדיק שהוא "טיפוס מחַבֵּר" – אינו **שוכח** את הרעב בשנות השבע, ועל כן מתַפקד היטב בשנות הרעב, כאשר "נשכח כל השבע" מכל האחרים). ומכל מקום יעקב שכל עניינו חיבור השבטים, מעדיף להעמיד בימין את אפרים הצעיר, שהוא, כידוע בקבלה, "עטרת היסוד" – הנקבה שבזכר או ה"יהודה שביוסף". [ומנגד, בנימין אחי יוסף קרוי "יסוד נוקבא" – יסוד שבמלכות, ה"יוסף שביהודה" המצטרף אל מלכות יהודה (שמסר נפשו עליו) בהתנתק שאר השבטים ממלכות בית דוד].

התכללות שלימה

לפנינו אם כן התכללות שלימה בין שתי הקצוות. יוסף מתברר כצדיק אמת, "צדיק עליון", כלומר אב-טיפוס של צדיק שעומד בצדקו בכל מקום ובכל מצב, כי יצר טוב בלבד שופטו, ואילו יהודה מייצג את בעל התשובה המושלם ההולך תמיד בשרירות לבו הטוב, כי כל-כולו הכרה גמורה שאין לו משלו כלום ואלמלא הקב"ה עוזרו בכל רגע, נפול הוא מעיקרו, כפי שמכונה משיח בו דוד "בר נפלא" על שם הכתוב "סוכת דוד הנופלת". אמנם "צדיקים מועטים" ואין זו מדת כל אדם (שעל כן חשדו השבטים ביוסף כי יווני-חיצוני-מנותק הוא עד שנתברר על מדתו כי "ציון" הוא – ראה בגליון הקודם – ה-**צ**' לעולם בראשו והוא לבדו מדריך את חכמתו ויופיו). וכן מדת יהודה ההולך תמיד אחר לבו וזוכה שכל מעשיו מתבררים כרצון ה', אינה מדת כל אדם, וכפי שאמרו חכמים "בוצע ברך נאץ ה' – המברך את יהודה (שאמר "מה בצע", וסבור לנהוג תמיד ולכתחילה כמותו) הרי זה מנאץ. אבל המבוקש מכולנו להיות "בינוני" (של ה"תניא") שהוא כלול משני הקצוות, ולידע ולהכיר את מקומו, ש"זה וזה" (=היצר הטוב והרע) שופטו" בפנימיותו, והוא תלוי על בלימה, ולהזהר כפי כוחו להיות צדיק גמור במעשה, "צדיק תחתון" שאינו חוטא כלל במודעות, וכפי שמכונה בקבלה בנימין, שבחלקו המקדש, והוא הצדיק שבבעל התשובה, יוסף שביהודה כנ"ל. ומנגד אפרים שהוא "בעל התשובה שבצדיק" כנ"ל (ותוקפו החיובי ב**יהושע** מנחיל הארץ, והוא דמות של משיח בן יוסף הכלול במשיח בו דוד ומְשָׁנה לו, בעוד שיוסף עצמו הוא יוסף בכל מקום שהוא).

השגחה פרטית

ובמישור אחר – יוסף-ציון האיש המצליח-המצוין ביופיו חכמתו וצדקתו, המושל ביצרו ומחשב חשבונו של עולם, מייצג את הטבע הקדוש הכולל ומקיף הכל; יהודה מייצג את הנס הגמור הנפעל מאת הקב"ה "לבם של ישראל" שהכל בידו בלבד, ואילו המבוקש הוא **הנס שבתוך הטבע**, היינו **ההשגחה הפרטית** שישנה בכל שעה ומתגלה בכל אדם בתוך נסיבות חייו הטבעיים, על כל צעד ושעל, לפי מדת צפייתו לה ואמונתו ובטחונו בה (**השגחה פרטית** עולה 10 פעמים **אמונה**), ולפי מדת שפלותו בעיניו (**שפלות** – 8 פעמים אמונה), וכן עולה בדיוק **רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר**, משפט הבא בדברי **מרדכי**, שהוא "איש יהודי" ו"איש ימיני" וכלול משניהם בשוה! וכך אומר הוא לאסתר: אם החרש תחרישי לא יהיה כאן נס אובייקטיבי (שגם הגויים מכירים בו) הראוי להכתב במקרא, אלא נינצל איכשהו בדרך השגחה פרטית, הנסים הנסתרים המצויים תדיר בתוך הטבע עצמו, נסים סובייקטיביים שאינם ראויים להכתב, כענין הנצחון במלחמה בחנוכה].

והן אנו היום

ברור לכל שאנו כולנו, מעידן ההשכלה והציונות ועד המדינה הקיימת, מצויים בצומת שבין הגלות והגאולה, בין סכנת הניתוק ותקוות החיבור ובין הטבע והנס. והנה בארצות העמים שדה המאבק הוא "יוספי" כשיהודה כלול בו – היהודי אמור להצטיין יותר ויותר ולהשפיע מוסר טוב ויופי וחכמה וצדקה לעמים כולם, לרסן-למול אותם ולחלצם מן הפראות העמלקית, אמנם שדה המאבק העיקרי הוא כמדומה כאן בארץ, במקומו של הגרעין היהודי הגזעי-העצמי הפורץ והולך אחר תחושות לבו הטוב (המלך לב העם והקב"ה לבם של ישראל) ופועל בחופש אלקי מרגע לרגע ללא חשבונות רבים (ותוכניות כוללניות ברורות אודות "היום שאחרי"...); כאן על יוסף להיות כלול ביהודה, ולהצדיק ככל האפשר ברוב כשרון, בחן ושכל טוב, את מה שהלב הטוב מדריך אליו. יהודה הוא הנבחר למלכות בארץ ויוסף-בנימין מְשָׁנֶה לו, וכפי שאומר יהונתן בן שאול (שהוא דמות מובהקת של משיח בן יוסף כדאיתא) לדוד: "אתה תהיה מלך... ואנכי אהיה לך למשנה").

וכך לענין הנהגת המדינה, בה "מתבשלים ביחד" בהשגחה פרטית, ברצונם ושלא ברצונם, כל שבטי-חוגי ישראל: ההנהגה המובילה-עקרונית חייבת להיות יהודאית-ספונטאנית תוך שהיא משתדלת לְצַדֵּק מעשיה (כבנימין, אולי החרד"לים) ככל יכולתה, ואילו הניהול-בפועל, הכלכול האופטימלי המצליח-בשטח של ההחלטות העקרוניות, ייעשה ביד הללו מטיפוס יוסף, הפתוחים למושגי הנכרים (לטובת תיקון העולם כולו), לתפארת מדינת-מלכות ישראל.